

відношенні найбільший обсяг посідають російські літературні тексти, що відображає переважання літературного спрямування університетських курсів.

Тому на покращення вищезгаданої ситуації спрямований навчальний курс "Історія слов'янської філософії", який передбачає поглиблене вивчення низки національних традицій філософування, що сформувались у болгарській, сербській, польській, чеській, словацькій, білоруській та хорватській культурах. Він тісно пов'язаний і переплітається з такими навчальними курсами як "Історія української філософії" та "Історія російської філософії". Даний курс зорієнтований на те, щоб сфор-

мувати уявлення про своєрідність кожної слов'янської культури та їхньої філософської думки; розглянути проблему співвіднесення, з одного боку, слов'янської філософії, а з іншого – західноєвропейської і визначити можливі взаємовпливи даних філософських традицій.

Як відомо, дух нації завжди пізнається ретроспективно, тому особливу увагу слід приділити дослідженню слов'янської філософії як тієї традиції філософування, в якій ми знаходимося і яка вимагає свого творчого пошуку. Вищесказане доводить необхідність вивчення історико-філософської спадщини В.Петрова, яка сприяє осмисленню слов'янської філософської думки.

Г.В. Вдовиченко, канд. філос. наук

ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ В.ПЕТРОВИМ СУСПІЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ П.КУЛІША

На особливу увагу широкого кола представників сучасних вітчизняної та зарубіжної наукових думок, не в останню чергу, зокрема, фахівців з історії філософської думки в Україні, цілком виправдано заслуговують численні призабуті сторінки недостатньо вивченої і, на жаль, мало поцінованої до сьогодні творчої спадщини видатного вітчизняного вченого, автора близько двохсот публікацій з найрізноманітніших питань фольклористики, етнографії, мовознавства, історії літератури, археології й філософії, активного публіциста і талановитого письменника Віктора Платоновича Петрова (1894-1969). Обдарований вихованець історико-філологічного факультету Київського університету, який ще під час студентських років створює ґрунтовну працю про філософію Г.Сковороди, В.Петров спромігся органічно поєднувати впродовж 1920-их – 1930-их років плідне співробітництво в Етнографічній комісії Всеукраїнської Академії Наук з поглибленим науковим дослідженням ідейно-теоретичних настанов вітчизняного культурно-мистецького процесу XIX ст. Самовіддано присвячуючи себе розбудові підвалин сучасного українознавства в суперечливу і складну добу українського пореволюційного національного відродження, В.Петров докладно проаналізував у численних студіях головні віхи вітчизняного літературного життя епохи Романтизму та постромантичного часу в контексті ретельного опису життєвого й творчого шляхів таких його чільних діячів, як: Г.Квітка-Основ'яненко, М.Гоголь, М.Максимович, М.Вовчок, Л.Українка.

В той же час, чільне місце в українознавчому науковому доробку В.Петрова передвоєнної доби посідає капітальне, п'ятсотсімдесятидвохсторінкове монографічне дослідження "Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість. Том перший", присвячене заснованому на вражаючій масштабності і тематичним різнобарв'ям джерельній базі висвітленню важливого етапу в житті та творчості видатного вітчизняного громадського й культурного діяча XIX ст., славнозвісного автора першого українського роману "Чорна рада. Хроніка 1663 року", талановитого поета, драматурга, перекладача, літературного критика і філософа Пантелеймона Куліша (1819-1897). Виходу у 1929 році в світ вказаного видання, оформленого в якості чергового збірника історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії Наук під №88, передувала публікація В.Петровим на сторінках сьомого числа київського часопису "Життя й революція" за 1926 рік підсумкового XII розділу "Хуторянство і Європа (Листи Куліша з-за кордону р. 1858-го)" першої частини монографії з метою ознайомлення наукового світу та широкої громадськості з найголовнішими результатами своїх студій.

Багатогранна суспільна й культурницька діяльність Пантелеймона Куліша, неодноразово постаючи в центрі пильної уваги першорядних фахівців здебільшого галузі історії українського красномовного письменства за доби вітчизняного пореволюційного національного відродження 1920-их років, а саме – С.Єфремова [Єфремов С. Літературно-критичні статті. – К., 1993], М.Зерова [Зеров М. Твори: В 2 т. – К., 1990], О.Білецького [Білецький О.І. Загальний курс української літератури. Лекція VI. – Харків, ВЗІНО, 1930. – 24 с.] і багатьох інших ["Пантелеймон Куліш", збірник ВУАН. – К., 1927], – впродовж другої половини XX ст., внаслідок загальноновідомих історичних обставин, не мала належних перспектив об'єктивного системного вивчення в рамках офіційного наукового процесу. Щодо нечисленних спроб розгорнутого наукового аналізу суспільно-політичних поглядів П.Куліша, зокрема його власне філософських переконань, представниками українських соціологічної та історико-філософської думок радянської доби, що їх поодиноки ми, на той час цілком безпідставно замовчувалими і зрідка згадуваними у переважно негативному контексті попередниками в цій царині були В.Щурат [Щурат В. Філософічна основа творчості Куліша. – Львів, 1922] та Д.Чижевський [Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – Прага, 1931], то тут єдиним прийнятним способом публічної оцінки виглядав, на загал, так: "Політичні погляди Куліша еволюціонували від поміркованої критики самодержавства до прославлення його, від поміщицько-буржуазного лібералізму і буржуазного націоналізму до монархізму і войовничої буржуазно-націоналістичної ідеології" [Нарис історії філософії на Україні. – К., 1966. – С.232]. Однак саме тоді розпочинався процес непростого, але неухильного переосмислення вітчизняними науковцями багатьох ідеологічно заангажованих, цілеспрямовано нав'язуваних громадській думці постулатів та доктрин, не в останню чергу і в галузі кулішезнавства, позитивним свідченням та вагогим здобутком чого є, зокрема, ґрунтовні критичні публікації Є.Нахліка [Нахлік Є. Просвітительська ідея в художньо-історіософській концепції П.Куліша // Радянське літературознавство. – 1969. – №8; Нахлік Є. Позитивізм в рецепції Пантелеймона Куліша // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 11-12] й І.Бетка [Бетка І. Філософська поезія Куліша // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 11-12].

Таким чином, головним об'єктом нашого аналізу є згадана вище раритетна праця В.Петрова, безумовно актуальність звернення до якої, на додаток до попередньо перерахованих підстав, до того ж викликана невідкладною потребою в бодай найсконденсованішому висвітленні її фактично невідомого широкому читацькому загалові змісту. Обрання нами головним предметом до-

слідження проблеми філософського аспекту аналізу В.Петровим суспільних поглядів П.Куліша покликане сприяти процесові широкомасштабної переоцінки передусім представниками сучасної вітчизняної філософської думки і, в першу чергу, фахівцями з історії філософії в Україні, ролі та місця в останній обох цих мислителів.

В.Петров окреслює у "Передньому слові" основні етапи розвитку власних наукових інтересів та підстави звернення до винесеної в заголовок його монографії теми у наступний спосіб: "Попередні мої розвідки й студії над преромантичним і романтичним рухом кінця XVIII-го й першої половини XIX-го віку, як українським, так і російським та західно-європейським (Сковорода на тлі преромантичних ідеологій XVIII-го в., московські теоретики романтизму першої полов. XIX-го в. І.Кіреєвський, К.Аксаков, Бакунін, студентська праця про М.М.Язикова, єнський німецький романтизм (спеціальні студії про Новалиса) готували послідовний перехід до праці над Кулішем" [*Петров В.* Пантелимон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість. – К., 1929. – С. III-IV]. Плануючи зосередити свою увагу "... на добі 50-х років, як добі "зрілого" Куліша, коли творча, культурна й громадська діяльність Кулішева досягає свого найбільшого розквіту" [Там само. – С. IV], В.Петров наголошує, що малодосліджена на той час, переважно неопублікована архівна спадщина П.Куліша, зокрема його епістолярій, як-от виступаючі вихідною точкою багатьох пізніших народницьких і антинародницьких концепцій листи з-за кордону 1858-го р., мають кардинальне значення для характеристики українських громадських настроїв 1850-их років.

За задумом В.Петрова, написане ним упродовж 1924-1927 рр., дослідження складається з двох томів, перший з яких, опублікований 1929 р., подає, головню, комплексний біографічний аналіз та системну соціологічну характеристику еволюції світогляду П.Куліша впродовж 1850-1857 років, тобто першого десятиріччя після закінчення заслання останнього по справі Кирило-Мефодіївського товариства, в контексті масштабного, охоплюючого й значно пізніші етапи його життєвого і творчого шляху (зокрема такі знакові в ідейному відношенні зразки художньої публіцистики, як "Листи з хутора" (СПб, 1861) та "Хутірська філософія і віддалена від світу поезія" (СПб, 1879) науково-критичного аналізу. Другий том мав бути присвячений розробці відповідної тематики на підставі архівних матеріалів впродовж часового відтинку з 1858 по 1862 роки. Перший том складається з двох частин, а саме: "Життя. Ідеологія." і "Творчість", – перша з яких нараховує дванадцять розділів, а п'ять невеликих розділів другої містять літературознавчий і соціологічний аналіз цілої низки як оригінальних прозових творів П.Куліша, так і інших взірців його творчого доробку цієї доби (зокрема, "Чорна рада", "Записки о Южной Руси"). Головні здобутки ретельного джерелознавчого вивчення та послідовно критичного відтворення В.Петровим саме суспільних поглядів П.Куліша представлені ним на сторінках другого ("Куліш – хуторянин"). Теорія хуторянства і Байвчанський епізод (1853 – 4"), шостого ("1856. Петербург (лютий – червень)"), дев'ятого ("Теорія "культурництва" в Кулішовому листуванні р.1856 – 1857") та дванадцятого розділів.

Подаючи у докладніше проаналізованому нижче дванадцятому розділі своєї праці розгорнуту характеристику загальної специфіки і типових рис "своєрідної хуторянсько-народницької концепції аграрного соціалізму" П.Куліша, В.Петров послідовно простежує зумовлюючі феномен останньої конкретні суспільно-політичні і, в цілому, історико-культурні обставини та чинники власне українського й загальноросійського життя другої

половини XIX ст. На особливу увагу В.Петрова, передусім у шостому розділі, заслуговує порівняльний аналіз ідейно-теоретичних настанов провідних діячів російського слов'янофільства, передусім К.Аксакова, І.Кіреєвського та О.Хомякова, з постулатами згаданої концепції П.Куліша, який, на думку дослідника, починаючи від "... року 1856 ... цілком входить до групи слов'янофілів, щоб остаточно не розривати з ними ніколи й до останніх років свого життя лишатися в їхньому колі ..." [Там само. – С.185]. Підкреслюючи несприйняття П.Кулішем ідеї московської національної виключності і протиставлення ним їй ідеї з'єднання трьох національностей: польської, російської й української, – В.Петров наголошує: "Куліш одкидає досвід безпосереднього конкретного-практичного, заснованого на філантропізмі мужикофільства. ... Практичним заходом поліпшити селянський добробут, цьому пацифістичному наївно-реалістичному прагматизмові, Куліш протиставляє ідею громадського поступу. Кулішева позиція тих, що через завоювання політичних свобод, через політичні реформи, розвиток громадського руху гадали розв'язати проблему "демократизації" добробуту" [Там само. – С.191]. Водночас, дослідник доходить у дев'ятому розділі висновку про те, що: "В обставинах 50-х років, коли Куліш виробляє остаточно своє політично-громадське credo, за умов не тільки Миколаївської Росії, але навіть і ліберальних тенденцій Олександра II для української державної справи ... не було інших перспектив, як утворення ч и с т о – к у л ь т у р н и ц ь к о ї аполітичної ідеології" [Там само. – С. 288].

До переліку цілком оригінальних досягнень наукового пошуку В.Петрова необхідно зарахувати розробку ним на сторінках другого розділу, в контексті вивчення феномену "хуторянства" П.Куліша, питання ідейної спорідненості теми "втечі від світу" у творчості останнього та у філософському доробку Г.Сковороди. Постулюючи, що: "Протест проти реакційної політики Миколаївського уряду ... у Куліша набуває не так політичних рис, як морально-філософських. Невдоволення з політичного ладу обертається в нашого письменника на широку загально-культурну проблему взаємовідносин міської цивілізації й простої природи" [Там само. – С.32], – В.Петров визнає цю "проповідь утечі" в цілому властивою романтичному світоглядові як такому і зауважує: "На українському ґрунті цю тему в її чистому вигляді, в аскетично-платонічному формулюванні висловив і розвинув Сковорода" [Там само. – С.41-42]. В той же час, В.Петров наголошує на тій обставині, що згадані мислителі вкладають у тотожні ідеї протилежний соціальний зміст, тобто, якщо у Г.Сковороди "... це проповідь дикої ізольованої самотності, одірваності од землі, повної на землі невпорядкованості, повсякчасного мандрування" [Там само. – С.42], – то у Куліша – "... це проповідь хуторянства, тікання ... на маленький хутір, у господарство, проповідь дрібно-маєткових, дрібно-власницьких інстинктів" [Там само].

Безумовно, як прискіпливий критичний розгляд дванадцятого розділу зокрема, так і всебічне ознайомлення з працею В.Петрова в цілому, засвідчують блискучу ерудованість вченого, його докладну обізнаність не лише з малоприступною на той час, передусім епістолярною, архівною рукописною спадщиною П.Куліша, його дружини Г.Барвінок, їх кореспондентів і культурного оточення, але, і в першу чергу, з солідним масивом наукових та науково-популярних розвідок, головню присвячених розвитку російської суспільної думки XIX ст. Так, В.Петров неодноразово виконує порівняльний аналіз ідейно-теоретичних настанов П.Куліша та О.Герцена, звертаючись і до праць останнього, і до

цілої низки присвячених йому досліджень В.Батуринаського, Н.Белозерського, М.Гершензона та висвітлюючи еволюцію суспільних поглядів П.Куліша здебільшого на численних матеріалах з історії суспільно-політичного життя Росії поза минулого століття. Водночас, опис та характеристика В.Петровим ідейного впливу на світогляд П.Куліша програмових засад і практичних здобутків провідних західноєвропейських культурно-мистецьких традицій, рухів, шкіл, зокрема філософських, як-от: руссоїзму, утопічного соціалізму, – відзначаються принагідністю згадування та недостатньо розгорнутим, лаконічним констатуванням саме наявності їх впливу.

На сторінках дванадцятого розділу монографії В.Петров запропонував оригінальну розгорнуту характеристику загальної специфіки і типових рис соціальної теорії П.Куліша, аргументовано іменує останню "своєрідною хуторянсько-народницькою концепцією аграрного соціалізму" та доволі влучно ілюструє передусім такі її засадничі положення, як "антиурбанізм" і "хуторянськість" матеріалами численних листів П.Куліша від 1858 р. з Німеччини, Франції, Бельгії до приятелів у Росії. Якщо в першій з двох, дорівнюючих за обсягом частин цього розділу, на які його можна умовно поділити, здійснено порівняльний аналіз різко контрастуючих соціальних ситуацій у економічно відсталій Росії та передових країнах Західної Європи на основі співставлення згаданих листів і щоденникових, пізніше опублікованих, записів Г.Барвінок "З Волині", то у другій з них В.Петров, власне, і розглядає відповідну соціальну теорію, в першу чергу – її історіософський аспект.

П.Куліш високо оцінює велике історичне минуле європейської цивілізації, водночас наголошуючи на "міщанстві" як загальній, негативній її характеристиці, що, на думку В.Петрова, є виявом "кирило-мефодіївського" за духом "антиурбанізму" П.Куліша: "Урбанізація соціального життя викликає дорожнечу, обумовлює розвиток економічної нерівності, розколює суспільство на два ворожі табори, утворює розрив з селянством" [Петров В. Хуторянство і Європа. Листи Куліша з-за кордону р. 1858-го // Хроніка-2000. – 1992. – №2. – С.73]. Таким чином, місто, за П.Кулішем, – "... потрібне для класового егоїзму європейської людини, для власника й капіталістичного уряду" [Там само. – С.73], – а, отже, з'ясується, що: "Міста треба знищити, бо вони мають одне призначення: захищати власників од злидарів, що претендують на їх власність, – тут вихідний пункт аграрно-

го соціалізму Куліша" [Там само. – С.74]. В.Петров цілком закономірно вбачає в наведеній постановці проблеми яскравий прояв зафіксованої і аргументовано доведеної ним генетичної спорідненості світоглядних ідейно-теоретичних платформ П.Куліша та О.Герцена, влучно зауважуючи: "Як К. (П.Куліш – Г.В.), так і Г. (О.Герцен – Г.В.), протиставляючи західній міській цивілізації культуру селянську й сільську, висунули ідею аграрного соціалізму" [Там само]. Вказуючи, що принципова відмінність позицій українського і російського мислителів з приводу обстоюваних ними концепцій аграрного соціалізму полягала в орієнтації П.Куліша на "українське хуторянство", а О.Герцена – на "русскую общину", В.Петров так визначав головні дотичні їх суспільних поглядів: "Як і Куліш, він (О.Герцен – Г.В.) приїшов на Захід, щоб знайти тут розв'язання соціальної проблеми, але як Куліш, так і Герцен упевнився, що західна цивілізація не зуміла розв'язати цієї проблеми й звідділя Герцен, подібно до Куліша, зробив висновок, що західну цивілізацію треба заперечити й одкинути" [Там само. – С.72].

В.Петров наголошує, що, заперечуючи великоміську цивілізацію капіталістичної Європи, П.Куліш на перший план висуває селянство і в українському хуторянстві, "хуторі", як подібній до фаланстери утопічного соціалізму Фур'є головній майбутній формі життя людства, вбачає ключ до розв'язання соціальної проблеми Європи. Зазначена концепція, гадає В.Петров, була позбавлена будь-яких серйозних перспектив практичного втілення і, радше, дозволяла скласти уявлення про поширений тип так званих "зайвих людей" російського суспільства сер. XIX ст., одним з яскравих представників якого дослідник вважає П.Куліша. Лаконічно окреслений психологічний портрет останнього виступає своєрідним підбиттям підсумків досліджуваного нами наукового аналізу наприкінці дванадцятого розділу: "Там, на Україні, Куліш себе відчував європейцем, людиною міста. Себе, представника "городового" козацтва, він протиставляв степовому низовикові Шевченкові, людині анархічних, гайдамацьких інстинктів. Але тут, серед європейців ... він відчув себе хуторянином, людиною сільської закоханості. Він був європейцем між хуторянами й хуторянином між європейцями. На Захід він приніс свої хуторянські смаки й звички й західну демократію він оцінив, розглядаючи її критичним оком українського дрібнопомісного хуторянина" [Там само. – С.76].

О. Гусейнова, студ.

"КИЇВСЬКИЙ ТЕКСТ" У РОМАНАХ В.ДОМОНТОВИЧА: ПОЕТИКА ІНТЕР'ЄРУ

Репрезентація Києва в романах В.Домонтовича позначена "інтер'єризацією" простору. Ідеться про те, що у таких текстах В.Домонтовича як "Дівчинка з ведмедиком" і "Доктор Серафікус" відбувається дещо ускладнений процес "одомашнення" всього простору Києва.

Київ героїв Домонтовича – це світ інтер'єру, а отже, тут "відсутній зовнішній відчужений погляд" [Аєєва В.П. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. – К., 2003. – С.96]. Можемо говорити про інтимізацію простору, відсутність боротьби з містом або необхідності його підкорювати. Саме це й народжує специфічну рецепцію міста. Читання міського тексту для героїв Домонтовича – це не "пошук притулку" або "створювання дому" [Шліпченко С. Архітектурні принципи постмодернізму. – К., 2000. – С.66]. Адже для них місто є саме домом і притулком. Відтак жити в місті майже те саме, що дихати. Тут обживається кожна подобиця феноменології міста: назви вулиць, номери

будинків, особливості рельєфу, співвідношення дат і подій, імена історичних діячів. При цьому, абсолютно різномірний матеріал укладається в рамки *єдиної інтерпретації*, ініційованої якимось повільним читанням.

Наприклад, Комаха, герой роману "Доктор Серафікус", відірваний від життя кабінетний учений, намагається охопити все. Звідси його бажання замкнути час, а отже, і простір, звужуючи його до щоденних бібліотеки, скверика, дому. Комаха наче "обрізає" міський текст, не впускаючи його у свій герметичний простір. Але попри таку, він не втрачає здатності "чути голоси" міста. Власне, для Комахи місто не чуже, а, навпаки, обжите, "одомашнене." Аж так, що поява цього "важкого, масивного, волохатого" чоловіка в місті стає небезпечною. Комаха – це повноцінний персонаж "київського тексту". Він, так би мовити, впаяний у нього. Комаха цікавий і тим, що долає "конфлікт між приватним простором і робочим місцем" [Беньямин В. Париж, столиця XIX сто-